

Dějepisné atlasy 1848–1989 a střeoevropský prostor

Mgr. Jitka Močičková

Abstrakt

Dějepisné atlasy jsou specifickým typem dokumentů, jejichž charakter se postupně formoval na pozadí několika tradičních žánrů (geografické atlasy, historické příručky a kompendia atd.); od svých počátků, sahajících až do období raného novověku, stály tudíž na pomezí humanitních a přírodovědných oborů. K jejich výrazné modernizaci a nárůstu produkce došlo v průběhu 19. století. Formální i obsahovou stránku ovlivňovala kromě soudobého stavu historického poznání, úrovně kartografických dovedností a technologie zpracování (tiskařské techniky, rozvoj barevného tisku) i vzdělávací politika jednotlivých států, neboť značná část produkce dějepisných atlasů byla od druhé poloviny 19. století určena pro potřeby školní výuky (vycházela však i díla populárně-naučná a vědecká). Do zdánlivě nezájatého žánru mapujícího minulost se neméně výrazně otiskovala současnost, především aktuální politická a společenská situace (např. vzestup moderního nacionalismu nebo totalitní a autoritativní režimy 20. století) a měl tudíž nepopíratelný persvazivní potenciál. Primární role atlasů, tj. transfer aktuálního stavu vědění (dobový historický diskurs a kartografické dovednosti), se v nich často a zcela vědomě prolínala s rolí sekundární, ideologickou, ovlivněnou aktuální politickou a společenskou poptávkou, mocenskými ambicemi a zájmy jednotlivých států, případně dalších aktérů. Dějepisné atlasy, sloužící tudíž nezdědka jako nástroje politické ideologie a státní propagandy, se tak stávají cenným a dosud nezdědka opomíjeným pramenem nejen pro dějiny kartografie, historiografie a didaktiky, ale v širším pojetí rovněž pro sociální dějiny a dějiny mentalit.

Dizertační práce se zaměřuje na dějepisné atlasy ve střední Evropě od poloviny 19. století do konce osmdesátých let 20. století. Mapuje tudíž téměř jeden a půl století dynamického rozvoje tohoto žánru ve střeoevropském prostoru, který se zejména od konce 19. století a v průběhu 20. století stal širokou veřejností běžně využívaným a oblíbeným médiem. Primárním cílem se stalo zpracování a interpretace historického vývoje českých a československých dějepisných atlasů v tomto období, které, na rozdíl od svých polských, rakouských a německých protějšků, dosud nebyly podrobněji zpracovány. Pozornost je věnována nejen samotným atlasovým dílům a analýze jejich obsahu, ale rovněž jejich tvůrcům a soudobé odborné i společenské reflexi. Zaměřena je i na formy manipulace

s kartografickým i textovým obsahem atlasových děl, které autoři při jejich tvorbě využívali k ideologickým účelům. Syntéza zjištěných poznatků umožnila formulovat základní typologii i trendy ve vývoji české a československé historické atlasové kartografie a prostřednictvím komparace produkce dějepisných atlasů v okolních státech (Maďarsko, Německo, Polsko, Rakousko) nahlédnout sledovanou problematiku z širší, středoevropské perspektivy. Získané poznatky ukázaly mnohé paralely a úzkou provázanost jednotlivých národních kartografií, ale rovněž některá pozoruhodná a dlouhodobě přetrvávající regionální specifika (např. v případě polské historické atlasové kartografie), jejichž kořeny často sahají právě do období 19. století.